

**FUNDAȚII PARTICULARE DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI
PENTRU AFIRMAREA NAȚIUNII ROMÂNE
(SFÂRȘITUL SEC. AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SEC. XX)***

Daniela Deteșan**

Abstract: *The goal of the article is to underline the role of the private foundations for the cultural, educational and religious support and development of the Romanians from "Mărginimea Sibiului" at the end of the 19th century and beginning of the 20th century. The geographical area under investigation includes 12 Orthodox Romanian communities (Aciliu, Alămor, Cacova, Galeș, Gura Râului, Mag, Săcel, Săliște, Sibiel, Tilișca, Topârcea, Vale) and an Evangelical Saxon community (Amnaș). Grazing, cattle breeding and trade were the basic occupations of the 20,000 inhabitants thereof. The communities had a local medical doctor (Rășinari, Săliște), a pharmacist (Rășinari), a painter (Săliște); they had churches made of solid material and covered with roofing tiles, streets paved with river stone and schools with microscope, thermometer and barometer (Săliște). Despite difficulties caused by the WWI, donations for philanthropic, religious and cultural purposes increased 17 times in Săliște Archpriestship between 1908 and 1918. Most of the money came from private people, who willingly showed huge availability for socio-cultural charity. In Săliște, in 1919, there were at least 20 philanthropic foundations. The most important one, worth 100,000 crowns, belonged to the great businessman Petru I. Comșa. Other major donors were Gligor Daucu from Săcel (60,000 crowns), Ana Jițian from Săliște (30,000 crowns); Alexandru Lebu from Cacova (30,000 crowns), Nicolae and Maria Lupaș from Săliște (10,000 crowns), Comana Mosora from Săliște (3,000 crowns), Maria Micăuș from Cacova (2,500 crowns), Ilie Măcelariu from Gura Râului (2,000 crowns).*

Keywords: Transylvania, private foundations, charity

Mărginimea Sibiului aparținea din punct de vedere administrativ comitatului Sibiu, iar din punct de vedere bisericesc, protopopiatului ortodox al Săliștei¹. Componența etnică românească și confesională ortodoxă majoritară conferă originalitate regiunii, cunoscută îndeosebi pentru caracterul profund pastoral.

Protopopiatul Săliște a fost unul dintre cele mai mici protopopiate din întreaga Mitropolie Ortodoxă Română. Includea 13 comune: Aciliu, Alămor, Amnaș,

---

* Această lucrare este realizată în cadrul proiectului de cercetare III/15, Mărginimea Sibiului – istorie și patrimoniu cultural, derulat la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca.

** Cercetător științific II dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca; email: detesan31@gmail.com

¹ Adresez mulțumiri pe această cale părinților protopopi Ioan Ciocan și Petru-Toader Damian pentru sprijinul acordat în activitatea de documentare.

Cacova, Galeș, Gura Râului, Mag, Săcel, Săliște, Sibiel, Tilișca, Topârcea, Vale, cu o populație de circa 20.000² de locuitori, distribuiți pe o suprafață de 1.200 km². Cele mai mari comunități erau Săliște și Gura Râului, iar cea mai mică, Amnaș.

Ocupațiile de bază, oieritul și negustoria, le-au asigurat locuitorilor venituri mulțumitoare și un trai prosper. Comunitățile dispuneau de medic (Rășinari, Săliște), farmacist (Rășinari), notar (Săliște, Galeș, Gura Râului, Tilișca, Aciliu, Săcel, Vale, Cacova, Sibiel), director de bancă (Săliște), avocat (Săliște), hotelier (Săliște), pictor (Săliște). La bisericile zidite din material solid și acoperite cu țiglă slujeau 22 de preoți (18 parohi și 4 capelani); străzile din satul „femeilor frumoase și al țăranilor cu biblioteci” (P. P. Panaitescu) erau pavate cu piatră de râu și școala dotată cu microscop, termometru și barometru³. Ilustrativă este constatarea că o școală din Săliște era de șase ori mai bogată decât una din comitatul Trei Scaune⁴.

Din inițiativa judeului regesc Ioan Maxim lua ființă la Săliște în anul 1884 o mică bancă, cu un capital inițial de 10.000 florini, „Casa de Păstrare”, care a ajuns să aibă după 25 de ani un fond de rezervă de 100.000 coroane⁵. Capitalul bancar a crescut la 500.000 coroane în 1915, atingând pragul de un milion de coroane în 1919⁶. În 25 de ani de existență banca a sprijinit cu 30.000 coroane instituții culturale și sociale din Săliște: școala primară, școala de meserii, o însoțire de lăptărit, o reuniune de cântări. În 1905, la „Casa de Păstrare” un post de practicant pentru care se cereau studii comerciale cu examen de maturitate era remunerat cu 720 coroane/ an⁷.

Nu întâmplător, reședința protopopiatului a fost opidul marilor realizări românești, oferind un model de organizare și dezvoltare pentru alte comune⁸. Firma „Ioan Comșa și fiul”, fondată în 1872 la Săliște, avea să cunoască o dezvoltare absolut remarcabilă. Era una dintre cele mai vechi și mai renumite firme românești din Transilvania. Aproviziona peste 100 de comercianți români cu marfă – manufactură, coloniale, fierărie en gros. Fiul fondatorului, Petru I. Comșa, avea să lase cea mai mare fundație din Mărginime de 100.000 coroane – „Fundația Petru și Maria Comșa” pentru pregătirea teoretică și îndrumarea practică a tinerilor viitori comercianți.

În ciuda greutăților provocate de Primul Război Mondial, donațiile în scopuri filantropice, religioase și culturale au crescut la nivelul protopopiatului Săliște de

² Pentru anul 1885 s-au consemnat 17.716 locuitori, respectiv 4.328 de familii. Vezi Raportul nr. 522B/1885 către Comitetul protopresbiterial despre starea protopopiatului Săliște, în Arhiva Protopopiatului Ortodox Săliște (în continuare A.P.O.S.) 194/I/1885. Conform *Șematismului bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania pe anul 1916*, Sib 1915, p. 60–61, în anul 1916 s-au înregistrat 18.983 locuitori.

³ Săliște, 1 iunie 1884, *Inventar despre averea imobilă și mobilă a școlii din Săliște la finele anului 1883/4*, în A.P.O.S. 343/1884.

⁴ Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Miercurea-Ciuc, Edit. Grai Românesc, 2003, p. 90.

⁵ „Revista economică”, XI, nr. 23, 1909, p. 274.

⁶ *Ibidem*, XXV, nr. 52, din 23 decembrie 1923, p. 20.

⁷ „Bunul econom”, VI, 1905, nr. 2, p. 7.

⁸ D. A. Mosora, *Scrisori din Săliște*, „Bunul econom”, I, 1899, nr. 1, p. 8.

17 ori din 1908 până la 1918⁹. Grosul banilor provenea de la particulari, care de bunăvoie au arătat o imensă disponibilitate pentru binefaceri socio-culturale. Iată, pe scurt, un singur exemplu: protopopul Ioan Lupaș era rugat în ajunul Crăciunului anului 1916 să ofere donații pentru Orfelinatul român din Sibiu. Inițiatorii solicitării către Lupaș consideră că ar fi un mare succes dacă ar reuși să înduplece pe câțiva enoriași mai cu stare să dăruiască 4–500 de coroane. În urma colectei s-a strâns din Săliște suma de 30.547 de coroane, la care s-au mai adăugat 20.000 de coroane din celelalte parohii. Adică, din Mărginime s-au donat 50.000 coroane, în timp ce fundația Gojdu a acordat un ajutor de 10.000 coroane¹⁰. Vasile Goldiș, directorul ziarului „Românul” din Arad publica în nr. 38/1916 sub titlul *Un document istoric* scrisoarea lui Ioan Lupaș despre jertfa fără seamăn a mărginenilor pentru Orfelinatul din Sibiu, încheind cu cuvintele: „Înțelegeți, români, ce au făcut săliștenii!”

*

Protopopul Ioan Lupaș consemnează în Raportul către sinodul convocat în data de 30 iulie 1919 cele mai importante fundații protopopești și parohiale. S-au evidențiat 48 de fundații cu un capital de 214.024,58 coroane¹¹. Majoritatea s-au

⁹ Daniela Deteșan, *Instituții filantropice din Primul Război Mondial în sudul Transilvaniei*, în vol. Virgiliu Țărău, Ottmar Trașcă, Angela Rus (coord.), *Transilvania în modernitatea românească. De la mișcarea națională la autodeterminare și integrare. In honorem Gheorghe Iancu*, Edit. Argonaut, Cluj-Napoca, 2015, p. 224.

¹⁰ Maria Berényi, *Istoria Fundației Gojdu (1870–1952)*, Budapesta, 1995, p. 21.

¹¹ Raportul general al oficiului protopopesesc ortodox român către sinodul protopopesesc ordinar convocat pe ziua de 30 iulie 1919 în A.P.O.S. I/6/1919, 308, f. 31–32.

	Numele fundației	Suma
La protopopiat	Nicolae și Maria Lupaș	10.000 coroane
	Petru Comșa	10.0000 coroane
	Ana Jitian	30.000 coroane
	Dr. N. Calefariu	2.400 coroane
	Procuratura militară din Sibiu	2.800 coroane
	Ioan Chirca	2.000 coroane
	Comana Vule	500 coroane
Aciliu	Nicolae și Ana Oțoiu (1918)	1.000 coroane
	Vasilie Meț (1919)	500 coroane
Alămor	Maria Barac (1917)	1.000 coroane
Amnaș	Ioan Predovicu (1917)	100 coroane
Cacova	Alexandru Lebu (1918)	30.000 coroane
Galeș	Ioan Iosof (1917)	600 coroane
	Elena D. Tâmpânariu (1918)	2.400 coroane
Gura Râului	Ilie Măcelariu (1917)	2.000 coroane
Mag	D-tru Pavel (Săliște)	200 coroane
	Maria T. Moga	200 coroane
	Nicolae Tarcea Priuțu	110 coroane

creat prin efortul unor lideri locali importanți (negustori și comercianți bogați, preoți, medici, hotelieri), care au alocat fonduri generoase pentru interesul public general.

Puțin peste jumătate din fundații s-au constituit în reședința protopopiatului, la Săliște. Un sfert din total se aflau sub directa administrare a organelor protopopești. Anual, comitetul protopopesesc înainta sinodului protopopesesc și consistoriului arhiepiscopesc rapoarte despre situația fundațiilor și a dobânzilor aferente. La Săcel funcționau 5 fundații, câte 2 la Aciliu, Galeș și Gura Râului, câte una la Alămor, Amnaș și Cacova. 63% din total au fost fundații masculine, 27% feminine și 10% mixte. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea se remarcă o implicare tot mai activă a femeilor în activitatea filantropică.

Practica veche, consacrată, viza alcătuirea unor fonduri de caritate de către elita bogată, sub patronajul bisericii. Personalități proeminente participă activ la dezvoltarea societății, investind o parte din averea lor în fundații ce servesc

Săcel	Frații Daucu (1911)	22.000 coroane
	Glîgor Daucu (1914)	60.000 coroane
	Ioan Dicu (1916)	1.000 coroane
	Gheorghe și Ana Macrea (1917)	2.275,48 coroane
Săliște	Ioan Morariu (1917)	300 coroane
	Văd. Comana V. Mosora (1917)	3.310 coroane
	Ilie Martiu din Bucerdea (1917)	2.000 coroane
	Ilie și Ana Popa (1917)	2.000 coroane
	N. Țintea	2.150 coroane
	D-tru Pavel	2.000 coroane
	Nicolae Simian (Râmnic)	1.500 coroane
	Ionel Lăpădat	450 coroane
	Ioan Popa	500 coroane
	Rosea Iordache	2.000 coroane
	Ioan Herția	1.100 coroane
	Marioara O. Popa	500 coroane
	Danil Tipuriță	400 coroane
	Maria L. Blațiu	509,10 coroane
	Ioan Cristiu	420 coroane
	Maria Chirca	520 coroane
	Stan Dancu	1.100 coroane
	Petru Stireciu	600 coroane
	Cornelia	1.780 coroane
	Ana și Ilie Topârcean	800 coroane
	Petru I. Comșa	4.000 coroane
	Ioan Chirca	2.000 coroane
	Comana Vule	600 coroane
	Sua Lolomie	400 coroane
Paraschiva Dădârlat născută Ghibu	400 coroane	
Vasile Mateiu Iuga (1917)	1.000 coroane	
Petru Iuga senior	600 coroane	

interesului general. Încet-încet, și clasa de mijloc care dispunea de capital financiar ia parte la acțiuni de binefacere, lăsând o sumedenie de „legate”. Cele mai multe aveau o valoare de 100 de coroane și erau alcătuite în scopul pomenirii memoriei unor membri ai familiei (tată, mamă, frate, soră, socru etc.). A fost cazul soției maistrului cizmar Iacob Marian, care, în memoria fratelui său, Iosif Ilcuș din Rășinari, căzut pe frontul italian la 29 mai 1917, a pus bazele unui „legat de 100 de coroane pentru ajutorarea băieților săraci care doresc să învețe meserii”¹². Avocatul Ioan Fruma din Sibiu a lăsat 100 de coroane pentru susținerea copiilor săraci din Nucet, aplicați la meserii¹³. Respectând principiul „Cinstiți memoria binecuvântată a vrednicilor voștri înaintași, ca și lumea să vă cinstească pe voi”, frații Romulus Dobo și Remus Dobo trimit un „legat” de 1.000 de coroane pentru sprijinirea ucenicilor meseriași săraci din Orăștie, spre aducerea-aminte a tatălui, fost senator și inspector la magistratul din Orăștie¹⁴.

Cazuri precum cele enunțate mai sus sunt atât de numeroase, încât putem vorbi de un curent filantropic. Cele mai multe fundații particulare românești sunt de dimensiuni și valori mici. Generațiile transilvănene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea donează creițărește, „câte un ban de orfan”, când parcele de pământ, când părți de pădure, când case cu grajd și șură în vederea susținerii și îmbunătățirii educației tineretului. La Rășinari, unde trăiau un număr considerabil de oieri, prin „Fundația Aleman C. Mitrea” (1883) se acordă fetelor și băieților burse de studiu în comună de 20 coroane, la Sibiu de 80 coroane sau în străinătate de 160 coroane. Averea fundației, ajunsă la 21.803 coroane, aducea un venit anual de 1.000 coroane¹⁵. În satul natal al lui Octavian Goga și al lui Ilarie Mitea (primul român care a călătorit în Australia) se instituie „Fundația Petru Hoadrea” (1869) cu rolul de a atribui burse pentru tinerețea școlară și de a ajuta școala română din Rășinari. Tot aici, „Fundația Bucur Dancăș și soția Maria” (1909) și „Fondul dr. Petru Cioran” (1912) au scopul ca două din trei părți din venitul anual să se întrebunțeze pentru procurarea și distribuirea de cărți și reviste între țărani doritori de învățătură. La Făgăraș, fostul avocat Ioan Romanu lasă Astei o fundație de 600 florini „pentru înaintarea industriei și comerțului printre români”¹⁶.

Pattern-ul fundațiilor mijlocii s-a respectat în Mărginimea Sibiului. La nivelul protopopiatului Săliște, 43% dintre fundații însumau sub 1.000 de coroane, 29% între 1.000 și 5.000 de coroane, 16% între 5.000 și 10.000 de coroane și 12% peste 10.000 de coroane.

¹² *O soție de cizmar întemeiază două legate*, „Telegraful român”, an LXVI, nr. 105, din 6/19 octombrie 1918, p. 419.

¹³ *Legatul dr. Ioan Fruma*, „Telegraful român”, LXVI, nr. 93, din 4/17 septembrie 1918, p. 371.

¹⁴ *Un legat de una mie de coroane*, „Telegraful român”, an LXVI, nr. 99, din 22 septembrie/5 octombrie 1918, p. 395.

¹⁵ Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinariu*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1915, p. 396.

¹⁶ *Fondațiunea Romanu*, „Amicul Familiei”, X, nr. 3, din 1/13 februarie 1886, p. 46.

Față de cele 48 de fundații din Mărginime, la nivelul consistoriului din Oradea activau în 1873 un număr de 13 fundații cu un capital total de aproape 20.000 florini (40.000 coroane)¹⁷. Pentru comparație, societatea pe acțiuni „Comerciantul” înființată în Bistrița la 1898 avea un capital social de 40.000 de coroane. La Viena, spre sfârșitul secolului al XIX-lea existau 2.148 de fundații care susțineau educația și asigurau hrană și provizii¹⁸. De 22 de fonduri cu o avere de 63.378,14 coroane dispunea „Reuniunea Sodalilor Români din Sibiu” (1900) creată la inițiativa lui Victor Tordășianu¹⁹. În 20 de ani, celor 22 fundații li s-au alăturat 18 legate cu o avere de 5.297,71 coroane, adică în total 68.675,85 coroane, sumă plasată parțial în Casa Reuniunii din str. Brukenthal nr. 17²⁰.

1) „Fondul cultural Alexandru Lebu” (1908). Alexandru Lebu (10 noiembrie 1835 – 11 noiembrie 1918) s-a născut la Cacova (azi Fântânele) din părinți oieri cu stare materială bună. A studiat la Sibiu la liceul german, apoi teologia și dreptul. Timp de șapte ani (1861–1867) a fost preot paroh în satul natal. S-a căsătorit de două ori și nu a avut copii. Prima soția a fost fiica preotului din Rășinari, Sava Popovici Barcianu. După cinci ani de căsnicie a rămas văduv și a renunțat la preoție, dedicându-se activităților economice. A creat prima pepinieră de pomi fructiferi în Cacova. După decesul celei de-a doua soții (1893) și-a donat casa, locație în care a funcționat școala până în anul 1938, apoi s-a mutat la Sibiu. Locuința din Sibiu, dăruită și ea Mitropoliei Ardealului, s-a vândut cu 65.000 coroane, bani cu care s-a început construcția Catedralei mitropolitane.

Mare proprietar, Alexandru Lebu a fost membru fondator și secretar al Astrei. Adunarea generală a despărțământului al III-lea al Sibiului al Astrei s-a desfășurat la sfârșitul anului 1881 în comuna sa natală. Datorită climei aspre și solului neproductiv, în Cacova orice colț din grădină și curte se folosea pentru cultura pomilor. Și prin eforturile lui Lebu acest sătuc de munte a ajuns unul dintre cele mai înaintate din întreaga Transilvanie în privința pomiculturii. Econoama Maria Miclăuș, care l-a servit pe Alexandru Lebu „cu credință timp îndelungat”²¹, a donat 2.500 coroane pentru întocmirea unei grădini model și procurarea de unelte economice trebuincioase la dezvoltarea pomăritului²². Împreună cu Eugen Brote și Dimitrie Comșa, Alexandru Lebu a întemeiat *Reuniunea Română de Agricultură* din comitatul Sibiu. De asemenea a fost inițiator al Școlii de Agricultură Română din Sibiu²³ pentru băieți.

¹⁷ Apud Mihaela Bedecan, *Fundații, fonduri, societăți de lectură, donații și testamente în Biserica Ortodoxă Română oglindite în presă (1865–1873)*, „Banatica”, 2011, nr. 21, p. 273.

¹⁸ Apud Helmut K. Anheier, *Foundations in Europe: A comparative perspective*, Civil Society Working Paper, series 18, Centre for Civil Society, London, 2001, p. 15.

¹⁹ A fost președintele Reuniunii meseriașilor români timp de 23 de ani.

²⁰ *Averea unei reuniuni. Dări de seamă*, „Telegraful român”, LXVI, nr. 98, din 20 septembrie / 3 octombrie 1918, p. 390.

²¹ Vezi infra, punctul c) din *Testamentul lui Alexandru Lebu*.

²² Cacova, 9 ianuarie 1916, *Raportul preotului Ian Hanzu către Oficiul Protopopial din Săliște*, în A.P.O.R.S. I/6/1916, nr. 4.

²³ „Revista economică”, X, nr. 42, din 18 octombrie 1908, p. 396.

Toată averea, în sumă de un milion de coroane, și-a pus-o la „dispozițiunea națiunii mele române din Transilvania și Ungaria”. Alexandru Lebu „a trăit pentru biserică, a lucrat pentru neam și a fost un model de modestie și de viață curată și neprihănită”²⁴. A crezut în rostul instituțiilor pe care le-a creat și s-a devotat unor activități economice care vizau binele comun – dezvoltarea zootehniei și pomiculturii, organizarea fermelor agricole.

Prin testamentul²⁵ deus în 29 decembrie 1907 la Casa Arhidiecezană, Alexandru Lebu a donat 30.000 florini pentru scopurile culturale ale locuitorilor comunei Cacova. În principal, s-au distribuit ajutoare și burse tinerilor români ortodocși. „Fondul cultural Alexandru Lebu pentru Cacova” (1908) încorporează 30.000 florini, bani depuși la banca „Albina” din Sibiu. Alexandru Lebu a fost membru fondator și vicepreședinte al băncii „Albina” din Sibiu și la societatea comercială „Concordia”.

Pentru școala din Cacova, Alexandru Lebu a prevăzut un fond de 1.278,77 florini. Biserica din comună avea o moară ce aducea 120 florini/an, venit vărsat în fondul bisericii. Pentru biserică, Ioan Stroia a făcut în 1882 o fundație de 200 florini. Puțin peste 100 florini, primea salariu anual învățătorul calificat Ioan Banciu, absolvent de trei clase gimnaziale și vorbitor de germană, la care se adăugau 8 florini pentru cvartir și 5 orgii²⁶ de lemne pentru încălzit²⁷.

La inițiativa lui Ioan Lupaș s-a creat „Fondul Andrei Șaguna (1909)” în amintirea mitropolitului, cu suma inițială de 100 coroane, având drept scop răspândirea cărților religioase și educative. A crescut până la 6.375,23 coroane în 1918²⁸ din donații benevole și vânzarea cărților apărute în „Biblioteca Șaguna”. Din zecile de mii de tipărituri răspândite în popor ca hrană sufletească, amintim doar două: broșura de cuvântări funebre, *Căzut-a cununa capului nostru*, alcătuită de protopopul Săliștei, care costa 8 coroane, și predicile religioase *Mângâiați poporul* de Ioan Lupaș și alți preoți din protopopiatul Săliște, care se vindea cu 3 coroane.

2) „Fundația Nicolae și Maria Lupaș” (1916). În plin război mondial, soții Nicolae și Maria Lupaș instituiau la Săliște o fundație pentru ajutorul săracilor, văduvelor și orfanilor, cu un capital inițial de 10.000 coroane (11 aprilie 1916). „Fundația Nicolae și Maria Lupaș” a trecut din anul 1917 în administrarea organelor protopopești. Suma de 10.000 coroane s-a depus la banca „Poporul” din Săliște. În fiecare an înainte de Sf. Nicolae (6 decembrie) fundația cerea de la Societatea Femeilor Ortodoxe din Săliște o listă cu săracii (art. 9 din *Statut*). După slujba și predica de Sf. Nicolae,

²⁴ *Aleksandru Lebu*, „Telegraful român”, LXVI, nr. 116, din 31 octombrie/13 noiembrie 1918, p. 461.

²⁵ *Testamentul lui Alexandru Lebu*, broșură imprimată la Sibiu, Editura Consistoriului arhidiecezan, 1918; se păstrează și în A.P.O.S. Vezi Anexa de la finalul acestui articol.

²⁶ Orgie = unitate arhaică de măsură pentru lungime folosită în Transilvania înainte de introducerea sistemului metric; stânjen; un stânjen vienez având valoarea de 6 picioare, adică 1,8964 metri.

²⁷ Cacova, 25 ianuarie 1884, *Date statistice despre Cacova întocmite de preotul Ioan Hanzu și înaintate Oficiului Protopresbiterial Săliște*, în A.P.O.S. 75/1884.

²⁸ Săliște, 29 martie 1918, *Litere fundaționale ale Fondului Andrei Șaguna pentru răspândirea cărților religioase și educative*, în A.P.O.S. prez. 11 aprilie 1918, 204/205, 1/6/1918.

protopopul și preoții oficiau un parastas pentru odihna sufletească a fondatorilor, apoi împărțeau săracilor ajutoare în bani, haine sau produse (art. 10 din *Statut*).

Nicolae Lupaș, tată a 8 copii (5 fete și 3 băieți), lăsa prin testament fiecăruia câte 20.000 coroane. Pe fiul său Mihai l-a ținut cu cheltuială la Sibiu (8 ani), la Brașov (2 ani) și 5 ani la universitățile de medicină din Budapesta și Berlin, cheltuind 15.000 coroane²⁹. Împreună cu soția sa deținea acțiuni la banca „Poporul” din Săliște, banca „Grănicerul” din Dobra, „Casa de păstrare” din Săliște, „Casa de păstrare” din Miercurea, banca „Gloria” din Puiu, „Banca Generală de Asigurare” din Sibiu, banca „Plugariul” din Blaj.

Fundației Nicolae și Maria Lupaș³⁰ îi revenea și rolul de a administra un fond separat de 2.000 de coroane pentru biserica din Săliște și un fond de 2.000 de coroane pentru viitorul spital care se va înființa „pentru facerea de bine”. Câte 100 de coroane s-au depus pentru fondul parohial, reuniunea economilor, reuniunea pompierilor și reuniunea meseriașilor.

3) „Fundația văduva Comana Mosora” (1917). Văduva Comana Mosora, din dragoste „pentru așezămintele sfintei noastre biserici”, a decis să facă o fundație de

²⁹ Săliște, 4 octombrie 1913, *Testamentul lui Nicolae și Maria Lupaș*, în A.P.O.S. I/6/1918.

³⁰ *Literele fundamentale ale Fundației Nicolae și Maria Lupaș pentru ajutorarea săracilor din Săliște*, în A.P.O.S. I/6/1918; §1. Prin actul fundațional scris la 11 aprilie 1916 de fondatorii Nicolae și Maria Lupaș din Săliște s-a pus baza unei fundațiuni filantropice-caritative. §2. Această fundațiune va purta pentru toate timpurile numirea de „Fundațiunea Nicolae și Maria Lupaș pentru ajutorarea săracilor din Săliște”, §3. De la capitalul inițial de 10.000 (zece mii) coroane, fundațiunea aceasta a sporit până în timpul de față la 10.284 cor. 71 fil., din care suma de 8.284 cor. 71 fil. se află ca depunere la banca „Poporul” din Săliște (nr. 262/III), iar restul în obligațiune de stat din al VII-lea împrumut de război, în valoare nominală de 2.000 cor. §4. Scopul acestei fundațiuni este ajutorarea săracilor din comuna bisericească Săliște. §5. Învoindu-se fondatorii a renunța la favorul pe care și l-au rezervat în punctul 2 al actului fundațional, această fundațiune a trecut la sfârșitul anului 1917 în administrarea organelor protopresbiteriale, sub îngrijirea cărora va rămânea pentru toate timpurile. §6. Comitetul și epitropia presbiterială se îndatorează a administra fundațiunea aceasta separat de celelalte fonduri și fundațiuni protopresbiteriale, înaintând în fiecare an sinodului protopopesesc și consistoriului arhidieceșan raport despre întrebuințarea intereselor anuale. §7. Din suma intereselor anuale se vor capitaliza 50% conform dorinței fondatorilor până va ajunge fundațiunea la suma de 50.000 cor. (cincizeci mii coroane), iar de aci înainte se vor capitaliza de regulă numai 25% în fiecare an. §8. Restul de 50% și mai târziu 75% se va împărți în fiecare an prin epitropia protopopească oamenilor săraci și lipsiți, îndeosebi văduvelor și orfanilor din comuna Săliște. §9. Împărțirea se va face în înțelegere cu Societatea femeilor ortodoxe române din Săliște, de la care se va vere în fiecare an înainte de Sf. Nicolae (6 decembrie st. v.) o consemnare a săracilor vrednici să fie împărțșiți de ajutoare. §10. În ziua Sf. Nicolae, după ce fondatorii vor fi trecuți la cele veșnice, protopopul Săliște împreună cu preoții de aci vor sluji un parastas pentru odihna lor sufletească, iar după slujba parastasului și după predică se vor împărți săracilor ajutoarele sau în bani sau în haine sau în bucate, cum vor permite împrejurările; din suma care ar mai rămânea disponibilă după împărțirea ajutoarelor în ziua Sf. Nicolae se pot da ajutoare mai mărunte și în cursul anului după un plan pe care îl va stabili epitropia. Când s-ar întâmpla să rămână în vreun an după împărțirea ajutoarelor un prisos mai mare de bani decât procentul arătat în §7 ca merit a spori fundațiunea, comitetul poate adăuga prisosul acesta la venitele institutului «Binefacerea», merit a ocroti pe cei bolnavi și neputincioși. §12. Din averea acestei fundațiuni comitetul poate decide a cumpăra și efecte publice, dacă acestea ar aduce venituri mai mari decât interesele depunerii. Săliște, din ședința ordinară a sinodului protopopesesc ținută la 29 martie 1918. Ioan Lupaș, președinte m.p.; Ioan Bratu m.p. notar; Pentru conformitate cu originalul, Ioan Lupaș, protopop. Săliște în 10 / IV / 1918”.

3.000 coroane pentru achiziționarea clopotelor lipsă la bisericile din Săliște. Suma reprezenta contravaloarea casei sale, la care a renunțat de bunăvoie. Casa zidită din piatră, o grădină, împreună cu un teren „Între Păraie” le donează bisericii din Săliște. Pentru școală lasă 50 coroane și câte 30 de coroane pentru fondul parohial și pentru fondul copiilor săraci³¹. Prin testamentul încheiat la 10 noiembrie 1914 dăruiește Institutului „Binefacerea” în care se vor ocroti bolnavii și neputincioșii suma de 100 coroane. La comemorarea morții i se va celebra un parastas³². Desemnează ca executor testamentar pe fiul său, Stan Mosora, aflat în Slatina (România). La 2/15 martie 1917 s-au depus la „Casa de Păstrare” din Săliște banii pentru procurarea clopotelor bisericilor din Săliște. Cu aceeași sumă de 3.000 de coroane, cinci ani mai devreme (1912) biserica din Mag a fost zugrăvită de pictorul Dimitrie Cabadaieff³³ în stilul bizantin-răsăritean³⁴.

În satul Săcel, Szecsel (magh.), Schwarzwasser (germ.), menționat de Eduard Albert Bielz în principala monografie a principatului Transilvaniei din secolul al XIX-lea (1857), Gheorghe și Ana Macrea puneau bazele unei fundații cu un capital inițial de 2.275,48 de coroane. „Fundația Gheorghe și Ana Macrea din Săcel (1917)” urmărea să-i ajute la studii pe tinerii din comună. Mai trebuie amintită donația importantă lăsată de Gligor Daucu, fost membru al sinodului protopopesc, președintele comitetului parohial din Săcel, decedat la 29 iulie 1914. Prin testamentul său olograf a lăsat bisericii din Săcel o fundație de 20.000 de coroane, casa, curtea și grădina ca să fie folosite pentru școală³⁵.

Sunt absolut impresionante donațiile generoase făcute de oameni de o mare distincție morală și valoare intelectuală, aplecați în mod tradițional spre comerț, oierit, creșterea vitelor, lemnărit, pomărit. Aceste inițiative sunt cu atât mai impresionante în timpurile viforoase și pustiitoare ale Primului Război Mondial, când oamenii sufereau din cauza rechizițiilor și împrumuturilor de stat pentru război, iar criza de bani mărunți și deprecierea monedei naționale deveneau tot mai intense. Dacă înainte de război un kilogram de aur curat costa între 780 și 2.000 de coroane și un

³¹ Săliște, 10 noiembrie 1914, *Testamentul văduvei Comana Vasile Mosora încheiat în prezența martorilor Ioan Lupaș și dr. Dumitru Borcia*, în A.P.O.S.

³² Săliște, 2/15 martie 1917, *Declarațiune despre înființarea fundației Comana dată în prezența a doi martori*, în A.P.O.S. 51/1917.

³³ Născut în Bulgaria în 1877, Dimitrie Cabadaieff a studiat la Școala de Arte Frumoase din Sofia și la Academia de Belle Arte din Veneția. În 1911 s-a căsătorit și s-a mutat la Sibiu, unde a fost angajat profesor de desen la Școala Normală și apoi la Seminarul Teologic. Membru ordinar în despărțământul Săliște al Astei. Deschide expoziții personale la Cluj, Brașov, București, Sibiu, Craiova. Pictează la Baia Mare; sub influența mitropolitului Nicolae Bălan realizează câteva fresce. Îndrăgește genul și pictează peste 20 de biserici, majoritatea în Transilvania. Publică în „Luceafărul” articole despre pictori și pictura bulgară. Vezi „Luceafărul”, 1913, nr. 9, p. 304.

³⁴ *Raportul general al oficiului protopopesc gr.-or. român din Săliște despre afacerile și starea culturală a protopopiatului Săliște în cursul anului 1912*, „Revista teologică”, an VII, nr. 6-7, din 15 martie / 1 aprilie 1913, p. 196.

³⁵ *Raportul general al oficiului protopopesc gr.-or. român din Săliște despre afacerile bisericesti, școlare și epitropești ale protopopiatului Săliște în cursul anului 1914*, în A.P.O.S. I/6/1915, 443, f. 2.

kilogram de argint între 90 și 110 coroane, în 1918 prețul aurului a urcat la 12.000 de coroane și al argintului la 500 de coroane³⁶.

1917 a fost un an spornic, cu seceriș bogat și cu un număr important de fundații mai mici și mijlocii. Printre ele, în Alămor „Fundația Maria Barac” (1.000 coroane), în Amnaș „Fundația Ioan Predovicu” (100 coroane), în Galeș „Fundația Ioan Iosof” (600 coroane), în Gura Râului „Fundația Ilie Măcelariu” (2.000 coroane), în Săcel „Fundația Ioan Morariu” (300 coroane). Nicolae Calefariu, absolvent de studii universitare medicale la Graz și Viena, a dăruit 2.400 coroane protopopiatului Săliște pentru scopuri bisericești și școlare³⁷. A fost membru fondator și președinte al „Casei de Păstrare” din Săliște. Cu tact, spirit de inițiativă și dragoste pentru instituțiile de folos obștești s-a apropiat de oameni, a ținut prelegeri despre îngrijirea și pansarea răniților, a făcut cunoscute reguli igienice și îndrumări privitoare la bolile epidemice (tifos, scarlatină, holeră). Ana Popa, soția hotelierului Ilie Popa din Săliște (decedat în vara anului 1916), donează 2.000 de coroane parohiei ortodoxe Săliște pentru scopuri bisericești și școlare. De Sf. Ilie, în Biserica Mare din Săliște se va săvârși un parastas pentru odihna sufletească a soțului și a soției³⁸. Sistematic pentru donatori se celebrau parastase, se citea pomelnicul dăruitorilor cu data morții și sumele donate, iar elevii mergeau și interpretau cântările funebre la înmormântarea donatorilor³⁹. La banca din Săliște, prin „Fundația Dumitru și Elena Tâmpănariu din Galeș”, s-au depus 1.400 de coroane pentru acordarea de stipendii copiilor săraci și talentați⁴⁰.

4) „Fundația Ana Jițian (1918)”. Dacă majoritatea donatorilor lăseau numai o parte din averea lor în scopuri filantropice, Ana Jițian (1859–1919) și-a testat întreaga avere așezământului „Binefacerea”. Fiica economilor Ioan și Ana din Săliște a lăsat prin testament (29 iulie 1918) 30.000 de florini pentru ocrotirea bolnavilor și neputincioșilor. În tinerețe a lucrat un costum popular săliștenesc pentru regina Elisabeta a României. A păstrat darurile și pietrele prețioase primite de la regină împreună cu o scrisoare de la d-șoara Elena Văcărescu, doamna de onoare a reginei, care spune că Majestatea Sa a fost foarte mulțumită de lucrul pe care l-a făcut Ana Jițian pe când se afla la Azilul „Elena Doamna”. Fecioara Ana Jițian a trăit în post și rugăciune, nădăjduind să poată deveni cea mai mare binefăcătoare a Institutului „Binefacerea”⁴¹, fapt care s-a și întâmplat. Protopopul

³⁶ *Prețul aurului și al argintului*, „Telegraful român”, LXVI, nr. 91, din 28 august/10 septembrie 1918, p. 365.

³⁷ A.P.O.S. IV/8/1917.

³⁸ Săliște, 24 iunie 1917, Act de donațiune, în A.P.O.S.

³⁹ *Răspunsul preotului din Sibiel, Valeriu Popovicu, din 31 decembrie 1915 la circulara protopopială nr. 452/1915*, în A.P.O.R.S. I/6/1915, 493.

⁴⁰ Galeș, 8 august 1919, *Registrul donatorilor din comuna Galeș la fondul bisericesc, parohial și școlar în ultimii 10 ani, 1909–1919*, în A.P.O.S.

⁴¹ Fondul „Binefacerea” s-a înființat în anul 1907 cu suma de 599,45 de coroane. Institutul avea drept scop ocrotirea neputincioșilor. Anual sporește din donații benevole: în 1914 avea 4077,34 de coroane, în 1915 deținea 2331 de coroane; în 1916 deținea 1551 de coroane; în 1917 deținea 5479,88 de coroane; în 1918 deținea 5322,02 de coroane. Preotul Dumitru Borcea dăruiește 4 obligațiuni de stat în valoare nominală de 400 de coroane în 1917; din lăsamântul văduvei Maria Ilie Dădărlat din Săliște se adaugă 100 de coroane fondului „Binefacerea”.

Ioan Lupaș i-a rostit cuvântul de îngropăciune la 22 martie 1919, încheind cu cuvintele: „Ana Jițian s-a condus întreaga viață după îndemnul *Munciți și vă rugați!*”⁴² La mormântul ei s-au recules regele Ferdinand și regina Maria (1 iunie 1919).

5) „Fundația Petru și Maria Comșa” (1919). Cea mai mare fundație din Mărginimea Sibiului de 100.000 de coroane aparțineau comerciantului Petru I. Comșa. „Fundația Petru și Maria Comșa din Săliște” a fost înființată în 13 septembrie 1919. Era destinată pentru pregătirea teoretică și îndrumarea practică a tinerilor doritori să urmeze o carieră comercială. În *Statut* (așa-numitele *Litere fundamentale*)⁴³ se precizează că 75% din dobânzile anuale se vor folosi pentru acordarea a 5 burse pentru 5 tineri români săraci, buni la învățătură (2 din Săliște și 3 din restul comunelor protopopiatului) pentru a studia la Școala Comercială Inferioară din Săliște sau la alte școli comerciale din Transilvania (art. 3). Bursierii trebuie să dovedească spor la studii și să aibă purtări bune. În amintirea fondatorilor se va celebra un parastas în Biserica Mare din Săliște în fiecare an de ziua Sf. Apostoli Petru și Pavel, iar în Muzeul Școlii se vor păstra fotografiile lui Petru și Maria Comșa (art. 8). Cele 100.000 de coroane s-au depus la „Casa de Păstrare” din Săliște, fapt atestat printr-un certificat eliberat la 10 septembrie 1920 lui Ionel Comșa, fiul fondatorului⁴⁴. În

⁴² Ioan Lupaș, *Rugăciunea până la nori va ajunge. La mormântul unei fecioare*, „Revista teologică”, XVI, nr. 4, aprilie 1926, p. 106.

⁴³ *Literele fundamentale ale Fundației Petru și Maria Comșa din Săliște*, în A.P.O.S. I/6/308/273, Pres. 20/X/1919, 308/273. §1. Din suma de 100.000 (una sută mii) de coroane, dăruită protopopiatului Săliște de marele comerciant Petru I. Comșa, răposat în 21 noembrie 1918, se creează o fundație specială, care va purta pentru toate timpurile numirea de „Fundațiunea lui Petru și Maria Comșa din Săliște». §2. Scopul acestei fundațiuni este să contribuie la o cât mai bună pregătire teoretică și îndrumare practică a tinerilor doritori de a îmbrățișa cariera comercială. §3. Din suma intereselor anuale se vor putea întrebuința 60% în formă de stipendii pentru acei elevi din plasa Săliștei care cercetează cursul comercial împreună cu școala civilă, au purtări bune, sunt săraci și dovedesc spor la studii; între condițiuni egale vor fi preferiți cei ce stau în vreun raport de înrudire cu fondatorul, în linie dreaptă. §4. 20% din interesele anuale se vor întrebuința pentru susținerea alor 2 (două) locuri gratuite în cadrele institutului «Binefacerea» pentru ocrotirea bolnavilor și neputincioșilor din plasa Săliștei și anume un loc va purta numele fondatorului Petru Comșa, iar al 2-lea al fundatoarei Maria Comșa. §5. 20% se vor capitaliza an de an pentru sporirea fundațiunii. §6. Administrarea acestei fundațiuni se încredințează episcopiei și comitetului protopopesc al Săliștei, care primesc îndatorirea de a purta conturi separate despre ea, de a relata în fiecare an sinodului protopopesc despre starea ei și de a cere aprobarea consistorială pentru încheierea socotelilor. §7. Pentru cazul nedorit că biserica ortodoxă română din Transilvania nu ar mai avea în viitor organizarea constituțională întemeiată pe «Statutul organic» – fundațiunea lui Petru și Maria Comșa, în înțelegere cu urmașii legali ai fondatorilor, va fi încredințată spre administrare unei episcopii proprii, constatătoare din 10 membri, între care 3 membrii vor fi urmași direcți din linia bărbătească ai fondatorilor Petru și Maria Comșa și anume cei mai în vârstă dintre ei; apoi membrii naturali vor fi totdeauna protopopul Săliștei și primarul comunei Săliște. Prima episcopie proprie o va institui ultimul comitet protopopesc. §8. În amintirea fondatorilor se va serba în fiecare an la ziua sf. apostoli Petru și Pavel un parastas în biserica cea mare din Săliște, iar în muzeul școlii se vor păstra fotografiile lui Petru și Maria Comșa. Săliște, din ședința sinodului protopopesc ținută la 30 august 1919. Ioan Lupaș, președinte; Ioan Bratu, notar”.

⁴⁴ Săliște, 10 septembrie 1920, Ionel Comșa către Dumitu Borcea cu detalii despre „Fundația Comșa”, în A.P.O.S. I/1919.

plus, marele comerciant Petru Comșa a mai donat 10.000 de coroane pentru biserică și școală, iar pentru toate societățile din localitate câte 1.000 de coroane.

Originar din Săliște, Petru Comșa (1856–1918) a urmat patru clase gimnaziale și un curs comercial la Brașov. Era fiul lui Ioan Comșa, fondatorul firmei „Ioan Comșa și fiul”, una dintre cele mai vechi și mai bine reputeate firme românești din Ardeal. În 1858, Ioan Comșa începea la Săliște o modestă întreprindere comercială care avea să cunoască o dezvoltare absolut remarcabilă. Afacerile s-au dezvoltat mai ales după 1872 când „nenea Pătruț” a devenit companionul firmei. În 40 de ani de activitate „Ioan Comșa și fiul” a devenit una dintre firmele românești fruntașe din Ardeal, aprovizionând peste 100 de comercianți români cu marfă – manufactură, textile, coloniale (cafea, ceai, condimente), fierărie. Călăuzită de deviza „să vindem mult, dar să vindem ieftin”, Casa Comșa și-a sporit afacerile en-gros la un asemenea volum încât la vremea respectivă era considerată cea mai mare casă comercială românească din Monarhia austro-ungară⁴⁵.

Petru I. Comșa, prieten bun cu notarul Săliștei, Nicolae Hențiu, era membru în direcțiunea „Casei de Păstrare” din Săliște și „Casei de Păstrare” din Miercurea. Supranumit „organizator al comerțului românesc”⁴⁶, „apostol al muncii sârguitoare și rob însuflețit al idealului național”⁴⁷ Petru Comșa a decedat la 62 de ani în Sanatoriul din Cluj. Fiul lui, Ionel, a urmat tradiția familiei, absolvind Școala comercială superioară din Brașov și Academia de comerț din Viena. Ulterior a deținut funcția de secretar general al Resortului de Comerț în Consiliul Dirigent și mai apoi director general al *Băncii Centrale pentru Industrie și Comerț* din Cluj. Ales senator 12 ani la rând, în donează bibliotecii „Astrei” 620 broșuri cu conținut moral-religios, plus 41 exemplare din *Monografia mitropolitului Șaguna*⁴⁸.

Fundația pe care au lăsat-o Petru și Maria Comșa se poate compara cu a medicului greco-catolic Simion Ramoșian (1844)⁴⁹ pentru studenții români din Transilvania (peste 100.000 de florini), cu cea lăsată la Sibiu de d-șoara Tereza Pipoș⁵⁰ pentru acordarea de burse (100.000 de coroane), cu fundația „Zsigiană” (40.000 florini) care asigură burse pentru studenții români ortodocși, cu fundația lui

⁴⁵ I. Hașeganu, *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a Vechiului Regat*, Brașov, 1941, p. 150–151.

⁴⁶ I. Popa, *Petru Comșa, un mare binefăcător săliștean*, în „Telegraful român”, LXVI, nr. 133 din 27 noiembrie/10 decembrie 1918, p. 509.

⁴⁷ *Necrologul lui Petru Comșa*, în A.P.O.S.

⁴⁸ *Raportul general al comitetului central despre lucrările îndeplinite și despre situația Asociațiunii în a. 1918*, „Transilvania”, L, nr. 1–12, 1 decembrie 1919, p. 22.

⁴⁹ Fundația Ramoșiană de la 54.000 de florini a urcat la peste 100.000 florini, după știința lui George Barițiu, grație bunei administrări a Capitlului Bisericii Catedrale din Blaj (Vezi „Observatorul”, nr. 71, 72/ 1881). Fundația sprijină studenții români din Transilvania fără deosebire de confesiune. Simeon Ramoșian, fiu de preot greco-catolic, s-a născut lângă Cluj, a studiat la Viena. 142 de studenți au beneficiat de burse între 60 și 300 de florini.

⁵⁰ Tereza Pipoș (1850–1920), rentieră, aparține unei familii românești din Munții Apuseni. Lazăr Pipoș a descoperit mina „Reghina”. Membră activă a Astrei, membră a Reuniunii femeilor române din Sibiu. Donează prin testament 100.000 de coroane „Astrei” pentru acordarea de burse. Vezi Dr. G. Preda, *Testamentele noastre corporale și sufletești*, „Transilvania”, LIV, nr. 1–2, ian.–febr. 1923, pp. 28–29.

David Urs de Margina (50.000 florini) pentru organizarea școlilor grănicerești, cu a lui Demetriu Andronic (1877)⁵¹ pentru meseriașii ortodocși români (130.000 de florini). Toate intră în categoria celor mai mari fundații care s-au făcut pentru românii ardeleni. În top se situează Fundația Gojdu (1870) destinată tinerilor români ortodocși din Transilvania și Ungaria, estimată în 1917 la 8.000.000 de coroane.

ANEXĂ

Testamentul lui Alexandru Lebu

„Eu subscrisul Alexandru Lebu, proprietar și locuitor în Sibiu, născut în anul 1835 în 10 noemvrie, în comuna românească Cacova din cercul Săliștei, din părinți români economi, neavând copii, dar după munca mea neîntreruptă și intensivă dându-mi Dumnezeu o avere care între împrejurările noastre poate trece de considerabilă, din curată inimă, cuprinsă de iubire către neamul și națiunea mea română și din dor învăpăiat de a putea înlesni poporului român și din parte-mi cât de cât, calea spre o situațiune mai fericită decât aceea de care am avut parte noi contimporanii și părinții noștri, prin promovarea în mod real a intereselor sale culturale și de progres, în mod serios am hotărât și hotăresc, ca după subtragerea legatelor ce vor urma mai la vale și a speselor neprevăzute de mine, toată averea mea să o pun la dispozițiunea națiunii mele române din Transilvania și Ungaria, deci în scopul acesta și pentru de a evita la trecerea mea din viață orice neînțelegeri între rudeniile mele și între eredele universal și legatarii ce-i voi institui prin acest testament, cu mintea întreagă și trează, din propriul și liberul meu îndemn, cu calculul rece și chibzuit, ca ultima mea voință, pentru cazul morții mele dispun următoarele: 1) De erede universal al meu numesc pe Arhidieceza gr.- ortodoxă română din Transilvania reprezentată prin organul său executiv, prin Consistoriul arhidiecezan român ortodox oriental cu reședința în Sibiu, cu îndatorirea ca din întreaga avere mobilă și imobilă, după subtragerea legatelor și speselor, să înființeze un fond cultural pentru toți românii de confesiunea ortodoxă orientală din Transilvania și Ungaria cu numirea «Fondul cultural Alexandru Lebu». Acest fond are să existe pe vecie și averea lui este inalienabilă. Scopul acestui fond cultural este național românesc și deoarece acesta este identic cu cel confesional ortodox oriental, administrarea lui o așez cu toată încrederea în mâinile venerabilului Consistor arhidiecezan gr.-or. român din Sibiu, carele își va exercita acest drept, după normele prescrise pentru fondurile arhidiecezane sub controla congresului național bisericesc din provincia noastră mitropolitană a Transilvaniei și Ungariei. Din acest fond se vor distribui stipendii și ajutoare tinerilor – fără diferență de sex – români de confesiunea ortodoxă, care se vor dedica învățaturii artelor și științelor de orice fel, care se vor distinge prin purtare bună și prin talent, și despre ai căror părinți se va dovedi că nu sunt în stare de a-și crește și cultiva copiii lor din averea proprie. Consistoriul va designa după trebuință conform spiritului timpului și rapoartelor politice și sociale ale românilor, scopurile pentru care să se întrebuițeze venitul fundațiunii, precum și mărimea și categoria stipendiilor și ajutoarelor, nefiind eschis niciun ram de știință, arte, industrie, comerț, economie, cu un cuvânt nimic ce se poate conferi la prosperarea culturală și materială a poporului român. Unica restricțiune ce o fac este ca la distribuirea stipendiilor și ajutoarelor, dacă între reflectanți se vor ivi și rude de ale mele, acestea să fie preferite. Dispun mai departe ca distribuirea stipendiilor și ajutoarelor acestui fond să se înceapă imediat după terminarea procedurii de ereditate. La început și până când capitalul fondului se va urca la cifra de un milion de coroane, numai 70% ale venitului se vor putea distribui drept stipendii și ajutoare, iar 30% se vor capitaliza; ajuns însă capitalul la un milion de coroane, Consistoriul poate hotărî în ce măsură și până când să se mai continue capitalizarea. Deoarece voia mea este ca acest fond nicidecum să nu ajungă sub influință străină de națiunea și biserica mea dispun: că dacă drepturile autonome ale

⁵¹ *Fundațiunea Demetriu Andronicu*, „Gazeta Transilvaniei”, XLIII, nr. 56 din 13/25 iulie 1880.

bisericii or. ortodoxe române ar deveni cândva într-atâta alterate încât Consistoriul n-ar mai fi sigur că poate executa intențiunile mele și dacă aceste intențiuni s-ar putea ajunge mai sigur pe altă cale, sub altă administrație românească, Consistoriul să procure acest organ, dacă n-ar exista, și în toată regula, pe lângă inventar să predeie acest fond în administrațiunea lui, rezervându-și dreptul de a-l reclama iarăși, îndată ce biserica își va revendica neștirbit drepturile sale autonomice. 2) Dispun ca din averea mea, înainte de toate, să se separeze și să se solvească cât se va putea mai în grabă următoarele legate: a) Născut în comuna rurală Cacova din cercul Săliștei, petrecându-mi aici anii copilăriei și o parte buniboară din viață, având aici legături intime de rudenie și zăcând în pământul acestei comune și osemintele iubiților mei părinți și ale celor două soții ale mele: 30.000 cetește treizeci de mii de coroane, testez special pentru scopurile culturale ale locuitorilor comunei bisericești gr.-or. române din Cacova. Din această sumă, consistoriul arhidiecezan va forma un fond cu numirea «Fondul cultural Alexandru Lebu pentru Cacova». Acest fond încă rămâne sub administrațiunea Consistoriului arhidiecezan care va distribui ajutoarele din el la propunerea comitetului parohial gr. ortodox din Cacova. Toate venitele fondului se vor capitaliza până când capitalul va crește la suma de *patruzeci mii de coroane*, iar de aici încolo se vor capitaliza numai 25% până când fondul va ajunge la cifra de *una sută de mii de coroane*, când apoi consistoriul va decide cât să se mai continue capitalizarea, și în ce măsură. Din venitul acestui fond 25% să se deie în fiecare an pentru acoperirea trebuințelor școlii confesionale ortodoxe române din Cacova, iar din 50% cu 30 coroane să se acopere spesele unui parastas care la o zi stabilită de Venerabilul Consistor arhidiecezan, în fiecare an va servi în biserica română din Cacova pentru amintirea mea, a părinților și soțiilor mele. Din aceste 30 coroane preotul va avea să procure toate cele necesare pentru parastas, iar restul să se distribuie ca ajutoare pentru tineretul de ambele sexe român din Cacova, spre orice scop cultural, începând de la cărți de învățământ în sus. Cu deosebire doresc ca din comuna mea natală să se ridice meseriași buni. Ajungând acest fond cu ajutorul lui Dumnezeu la cifra de una sută mii de coroane, atunci va avea să capete și preotul gr.-or. din Cacova un ajutor anual de patru sute de coroane, care îi va primi regulat în fieștecare an. Dacă școala confesională ortodoxă română din Cacova ori din ce motiv și-ar pierde caracterul confesional și național, Consistoriul va dispune liber și de cele 25% menite pentru dotațiunea școlii, pentru alte scopuri confesionale românești ale locuitorilor ortodocși români din Cacova. b) Testez nepoților și nepoatelor rămași după răposatul meu frate Coman Lebu, fiecăruia câte 3000, adică trei mii de coroane. Întrucât vreunul dintre acești nepoți ar fi răposat, copiii aceuia capătă partea celui răposat. Nepoților și nepoatelor rămași după răposatele mele surori Maria Danil Hanzu, Marina Vasilie Balteș și Stana Ioan Hanzu le testez fiecăruia câte 3000, adică trei mii de coroane. Întrucât vreunul dintre acești nepoți ar fi răposat, copiii aceuia capătă fiecare câte 1000, adică una mie coroane, mai departe să nu se mai extindă aceste legate și asupra următorilor acestora. c) Econoamei mele Maria Miclueș din Cacova care m-a servit cu credință timp îndelungat, dacă se va afla și la trecerea mea din viață la mine în serviciu dispun ca să i se solvească din venitele fondului meu în fieștecare an cât se va afla în viață, un ajutor anual de șase sute coroane, anticipativ și regulat, începând numaidecât cu primul an al morții mele și orânduiesc totdeodată ca, cât va trăi, să aibă dreptul de locuit în casele mele din Sibiu, ulița Trandafirului nr. 11 și adică, să capete din cvartirul în care am locuit eu până am fost în viață o odaie la uliță și culina care stă în legătură cu această odaie; să capete magazinul pentru lemne din fundul curții, șopronul pentru găini și o parte din podul care corespunde cvartirului numit, gratuit, fără de a solvi ceva. Asemenea declar, că toate mobilele din aceea odaie, precum și toate pânzăriile și recvizitele de cuhnă care se vor afla atunci în casă sau cuhnă i le cinstesc și va avea să devină averea ei numaidecât și nu va avea să se inventeze. 3) Școala agronomică înființată de Consistor pe realitățile mele, care de astădată le ține în arendă, doresc să se susțină și după trecerea mea din viață până când Consistoriul va considera-o de necesară în interesul poporului român ortodox din patrie, ca școală agronomică a «Fondului cultural Alexandru Lebu», încetând firește arenda ce o plătește Consistoriul din averea arhidiecezei. Se va putea da elevilor acestei școli ajutoare sub titlul de stipendii din «Fondul cultural Alexandru Lebu». Ba doresc chiar, ca elevii școlii agronomice să fie primiți gratuit, și simbria și eventual îmbrăcăminte lor să se acopere din amintitul fond. Doresc mai departe ca nici celelalte realități de pe hotarul Sibiului până când se rentează bine, fie chiar și ca pășune a școlii agronomice, să nu se vândă pentru că după situațiunea

locului pe care se află valoarea lor crește mereu în mod considerabil, devenind nu peste mult timp locuri de clădire. 4) După trecerea mea din viață, rog pe Veneratul Consistor să se îngrijească de înmormântarea mea, fără pompă. Spre acest scop se poate cheltui din lăsământul meu până la suma de două mii de coroane. Iar mai departe, rog pe Venerabilul Consistor, ca pe spesele fondului meu să se îngrijească de ținerea în stare bună a mormântului meu, precum și de aceea ca în fiecare an, la o zi anumită, care o va stabili însuși Consistoriul, să se servească în biserica catedrală un parastas tot cu spesele fondului meu cultural, și să se plătească câte 30 de coroane pe an și anume: preotului 25 coroane din care se acopere și alte trebuințe ale parastasului, iar cantorului cinci coroane. Atât acestea, cât și cele dispuse în punctul 2) litera a) relativ la parastasul ce este a se serba în Cacova, să se executeze și pe timpul cât durează capitalizarea întregului venit al fondurilor mele culturale, adică cu începere de la luarea în posesiune a lăsământului meu din partea Consistoriului. Mai departe, dispun ca la o anumită zi a anului în care voi trece din viață, care o va afla Venerabilul Consistor potrivit, să se împartă din lăsământul meu două sute coroane între săracii din Cacova și alte două sute de coroane între săracii din Sibiu. 5) De executor testamentar denumesc tot pe Venerabilul Consistor arhidiecezan gr.-or. ortodox din Sibiu și îl rog ca îndată după moartea mea să binevoiască a lua măsurile necesare pentru inventarea lăsământului meu și luarea în posesiune a întregii averi mobile și imobile ce o voi avea în ora morții mele, oriunde s-ar afla ea. 6) Orișicare din rudele mele care din orișice motiv va ataca în proces aceste dispozițiuni ale mele, *ipso facto* devine lipsit de orișice drept de ereditate față cu testamentul meu, de orișice beneficiu din acest fond, și chiar de eventualul legat care altcum i-ar compete în virtutea acestui testament. Acest testament l-am scris și subscris eu, cu mâna mea proprie, și îl declar de ultima mea voință. Sibiu, în 5 ianuarie 1908. Alexandru Lebu, m.p. Suscrișii martori testamentari întruniți anume în acest scop constatăm că domnul Alexandru Lebu, în plenitudinea facultăților spirituale și fizice, a declarat în fața noastră că acest document, care constă din două coale cusute în prezența noastră cu ață de culoare neagră-galbenă, scris cu mâna proprie, constituie testamentul său, și apoi l-a subscris cu mâna proprie în prezența noastră. Capetele aței cu care este cusut documentul le-am sigilat cu ceară roșie, cu sigiliul testatorului și al martorilor Parteniu Cosma și Ștefan Stroia. Sibiu în 5 ianuarie 1908. Dr. Eusebiu Roșca, m.p., martor; Ștefan Stroia, m.p., martor; Parteniu Cosma, m.p., martor; Pantalimon Lucața, m.p., martor; Dr. Ilie Beu, m.p., martor; Nr. cons. 10975 epit. Acest testament depus spre păstrare la Consistoriul arhidiecezan s-a desigilat și publicat în ședința Consistoriului arhidiecezan ca senat episcopesc ținută la Sibiu, la 29 octomvrie (11 noemvrie) 1918. Dr. Eusebiu Roșca m.p., vicar-arhiepiscopesc; Dr. Octavian Costea m.p., secretar consistorial”.